

Jozef Tancer: *Neviditeľné mesto. Prešporok / Bratislava v cestopisej literatúre*

Kalligram, Bratislava 2013, 299 s.

Slovenské vydavateľstvo Kalligram začalo minulý rok vydávať vedeckú edíciu Dejiny mesta Bratislavy, do ktorej pripravujú svoje knihy historicky orientovaní autori rôznych spoločenskovedných disciplín. Zámerom je novým pohľadom sprístupniť doposiaľ nepoznané alebo málo známe dejinné etapy mesta. Novátorský prístup potvrdzuje v poradí druhá publikácia literárneho vedca a historika Jozefa Tancera, ktorý sa zaoberá nemeckojazyčnou literatúrou a kultúrou bývalého Uhorska. Všíma si „obrazy mesta“ vytvárané cestopiscami (pohľady zvonku) a turistickými sprievodcami (bedekre miestnych autorov) od 18. do polovice 20. storočia, ale nechýbajú ani refelexie súčasnosti. Tieto obrazy považuje za typ mentálnych reprezentácií, ktoré nevytvádzajú ani tak o meste samotnom, ako skôr o tom, ako sa mesto javilo obyvateľom a návštevníkom. Autor k nim pristupuje zo semiologického hľadiska ako k textom, ktoré obsahujú iba znaky vecí či javov, ktorých významy sa s odstupom času strácajú, sú neoveriteľné v realite a len čiastočne overiteľné v múzeách či archívnych záznamoch. Ako píše, význam jednej reprezentácie sa otvára prostredníctvom ďalších reprezentácií, takže mesto samotné sa stráca v zálahe znakov, zostáva neviditeľné. Takýto na prvý pohľad agnostický prístup však vysvetľuje: „neznamená, že sa o samotnom meste nedozvieme vôbec nič. Rôznymi okľukami sa k nemu vraciame. Texty o meste sú často súčasťou miest, o ktorých píšú. Aj ich prostredníctvom, ako uvidíme,

mesto ‚komunikuje‘ svoje poslanstvo a my ho vnímame ako priestor plný významov.“ Je to teda analytický postup, ktorý autorovi umožňuje hľadať realnosť obrazov mesta.

Keďže ide o literárne texty, tak môžeme predpokladať, že podliehali dobovému spôsobu vnímania sveta, meniacim sa literárnym štýlom, politickým pomerom, osobnostným charakteristikám autorov a ďalším okolnostiam. Takéto literárne a kultúrno-historické kontexty autor analyzuje v štyroch časových úsekoch, nazvaných éry: osvietenstva, malebnosti a bedekrov, ktoré delí do dvoch úsekov (1848–18 a 1918–45). V textoch z obdobia monarchie sa okrem iného zaoberá otázkami zmiešanej etnicity, častej etnickej nevyhranenosti, viacjazyčnosti, povahovými črtami či zvyklosťami Prešporákov. V medzivojnovej Bratislave sa toto relatívne homogénne mestské spoločenstvo rozčlenilo na etnickom princípe a utváralo si vlastné obrazy či interpretácie mesta, ktoré označuje ako príbehy: československý, maďarský, nemecký, slovenský a prešpurácky, ktorý nostalgicky konzervoval mýtus tolerantného mesta pred rokom 1918.

Z historickoetnologického hľadiska sú zaujímavé pasáže, kde sprístupňuje mnohé doposiaľ neznáme publikované texty. Plasticky vykresľujú rôzne stereotypy, ktoré sa spájali s krajinou, mestom a obyvateľmi. Zaujímavým príkladom je obraz Uhorska ako neznámej, tajomnej, nebezpečnej a zaoštalkej krajiny, ktorý, ako dokumentuje autor, sa utvoril už v čase tureckej expenzie a stavovských povstaní v 17. storočí a tento heterostereotyp vytvorený v západnej Európe sa v rôznych obmenách objavuje prakticky do 20. storočia. Niekedy je však ťažké rozlišovať medzi stereotypnou predstavou, výstižným postrehom a realistickou správou, čo si všimneme v časti Prešporoko-Bratislavská

topológia. Autor v nej analyzuje obrazy mesta, ktoré modelovo vyčlenil z bohatého pramenného fondu: mesto na hranici, panoráma a architektúra, obyvatel mesta, predmestie Viedne, mesto pôžitku.

V záverečnej kapitole *Obraz mesta* ako miesto pamäti Tancer objasňuje spojitosť týchto pojmov a sumarizuje teoretické východiská. Konštatuje rozdiel medzi stereotypom a obrazom už len pružnosťou a šírkou významov, ktoré sprostredkujú. Zodpovedá si aj otázku, čo reálne sa dozvedáme z „fikcionálnych reprezentácií“, za ktoré považuje rôzne narácie a komunikačné priestory: „nepredstavujú len literárny obraz mesta, ale konkrétne rámce každodenného urbánneho života, bez ktorých nie sme schopní pochopiť jeho kultúrne, sociálne, hospodárske či politické dejiny“. Na záver sa tak dozvedáme, že Tancer vlastne nespochybnuje hodnotu starých textov, len ich filtruje a hľadá ich validitu. Ukazuje, že literárnovedný prístup môže byť užitočný aj pre etnologické štúdium mesta. Publikácia má multidisciplinárny charakter, autor čerpal aj z poznatkov etnológov (a iných spoločenskovedných disciplín), ktorí sa históriou mesta zaoberajú.

Daniel Luther

Marek Jakoubek: *Vojvodovo: historie, obyvatelstvo, migrace*

Centrum pro studium demokracie a kultury, Brno 2012, 199 s.

Marek Jakoubek a Lenka J. Budilová se zabývají tématem českého osídlení bulharské vesnice Vojvodovo v letech 1900-50 již přes deset let. Výsledkem jejich úsilí je řada publikací a nespočet článků. Zde

představaná publikace je v pořadí již čtvrtou monografií v etnologické řadě vydavatelství CDK na téma Vojvodovo. Jedná se o edici textů samotných Vojvodovčanů, kterou autor teprve obsáhlými komentáři zpřístupňuje čtenáři mimo okruh lidí zabývajících se tématem Vojvodova. Nejnovější knihu lze přitom čtenáři doporučit až po přečtení monografií předcházejících. Význam prezentovaných textů by totiž bez patričního komentáře zapadl a možná by byly místy i nesrozumitelné. Přestože by bylo možné namítnout, že tato kniha jen pokračuje v trendu nastoleném tou předchozí (*Vojvodovo: kus česko-bulharské historie, tentokrát převážně očima jeho obyvatel*. CDK, Brno 2011), v jedné věci ji přeci jen překračuje. Vyzdvihla bych zde především kapitolu nazvanou velmi trefně *Prolovení ticha*, která je založena na textu Petra Klepáčka. Klepáček zde svou velmi kultivovanou rétorikou a vyspělou argumentací vyvrací dříve tolik živěný a reprodukováný mýtus o harmonickém životě na Vojvodově. Dalo by se říci, že zatímco ostatní kapitoly jen doplňují drobné střípečky do mozaiky, Klepáčkův text nastavuje celé mozaice zrcadlo ve velmi nečekaném úhlu. Klepáček se snaží ukázat, že „i toto soužití mělo svou odvrácenou tvář a bolestná místa“ (s. 87).

Podobně jako v předchozích Jakoubkových knihách má čtenář možnost nahlédnout do antropologova receptáře. Inspiraativní je zejména Jakoubkova flexibilita vzhledem k terénu. Co tím konkrétně myslím? Jakoubek reaguje přesně na to, co mu terén jaksí v danou chvíli nabídne. Zpočátku psal odborné texty o Vojvodovu on sám. To trvalo do té doby, než došlo k jakési „terénní iniciaci“ a informátoři uznali jeho zájem o danou problematiku za dostatečně vážný. Pak začali spolupracovat a přispívat